

DANIEL ŠMIHULA

ESEJE
O
SLOVEN
SKU

artis
omnis

EDICIA
PAMÄT

ESEJE O SLOVENSKU

Daniel Šmihula © 2026

Layout & Cover © Jana Kollárová 2026

Slovak Edition © Artis Omnis 2026

ISBN 978-80-8201-327-9

DANIEL ŠMIHULA

ESEJE O SLOVENSKU

artis
omnis

ÚVOD

Knižka, ktorú držíte v rukách, je zbierkou mojich esejí a úvah o Slovensku a jeho politickom a spoločenskom vývoji a perspektívach. No venoval som sa aj všeobecnejším otázkam demokracie a súčasných trendov. Snažil som sa však vyhnúť komentovaniu aktuálnych udalostí alebo kritike konkrétnych politických síl. Nechcel som sa dostať do pozície priamej angažovanosti vo vnútrošľovenskom politickom zápase, čo by ma ľahko mohlo zaradiť do kategórie prívrženca jednej konkrétnej politickej skupiny a diskvalifikovať následne v očiach ostatných.

Samo o sebe by mi to až tak neprekážalo – čestný a zásadový človek musí počítať s tým, že ho nie všetci budú mať v láske a že sa z času na čas nevyhne sporom. Avšak hrozilo by, že moje úvahy, postrehy a návrhy riešení niektoré skupiny a politické a ideové názory odmietnu. Nebudú ich vnímať ako úprimný pokus o východisko, ale len ako ďalší príspevok k pomerne agresívnej politickej diskusii, ktorá sa na Slovensku nezdravo rozbužnela.

Na rozdiel od mnohých našich občanov však ostrú politickú diskusiu nevnímam ako úplne negatívny jav – aj keď môže kaziť pohodu počas rodinných obedov. Je sprievodným javom rýchlej a zásadnej transformácie, ktorou Slovensko prechádza. Časť občanov v nej vidí príležitosť pre osobný rozvoj a lepší život, ďalší zas ohrozenie ich zaužívaného spôsobu života a hodnôt či hrozbu vytlačenia na spoločenskú periferiu.

Na uvedenom rozpore nie je nič unikátne slovenské a v minulosti takéto vnútorné rozštiepenia nezriedka viedli až ku krvavým občianskym konfliktom. Z tohto pohľadu je naša slovenská súčasnosť viac-menej selankovitá.

No nemusí takou zostať. Na pleciach slovenských občanov, intelektuálov a politikov preto leží veľká zodpovednosť za to, aby sme sa takémuto scenáru vyhli, udržali verejný život v rámci demokratických pravidiel, boli schopní nájsť medzi sebou základné porozumenie a dokázali sformovať koncepciu ďalšieho rozvoja a modernizácie slovenskej spoločnosti a štátu.

Niektoré moje pohľady na Slovensko a Slovákov sú nepochybne kritické. Lenže bez kritickosti úprimná diskusia a pokus o nápravu nemôžu byť.

Kniha vychádza z textov, ktoré vznikali nezávisle na sebe v rôznych časových odstupoch v rokoch 2005 – 2026 a boli publikované v médiách (Postoj, Denník N, Jetotak.sk, Pravda, Hospodárske noviny) alebo ako blogy (SME). Čiastočne som ich adaptoval na súčasnú situáciu a najmä doplnil o nové štatistické údaje. Pri zostavovaní knihy som si spätne uvedomil, že som bol občas veľmi predvídavý a napríklad už pred rokmi som varoval pred faktickou ekonomickou a spoločenskou stagnáciou, do ktorej sme sa nedávno dostali. No na rozdiel od mnohých pesimistov ju nepovažujem za koniec dejín, ale len za jednu historickú etapu.

Autor

I. SLOVENSKÁ IDENTITA

Súbor textov o Slovensku rozhodne treba začať problémom vlastnej identity! Možno ho máme, možno v skutočnosti ani nie. Určite však väčšina slovenských intelektuálov nad touto otázkou lamentuje a narieka. Prvý text nebude o našej malosti a bezvýznamnosti, ktoré si nahovárame, ale naopak – o našej veľkosti a našom dôležitom vplyve.

Slovenský príspevok k európskemu a globálnemu politickému mysleniu a kultúrnej tradícii

Patrí k dlhej tradícii slovenského intelektuálneho masochizmu nariekať nad tým, ako Slováci ničím neprispeli k vývoju svetovej civilizácie, ako sa u nás nič nezrodilo a ako len všetko prijímame zo zahraničia. Je to však blud.

V skutočnosti v našich dejinách vieme identifikovať minimálne šesť významných myšlienkových prúdov alebo koncepcií, ktoré sa na Slovensku zrodili alebo k ich formovaniu Slováci prispeli, a ktoré súčasne svojím vplyvom výrazne presiahli hranice Slovenska.

Špecifickou súhrou okolností sa ani k jednému dnes príliš nehlásime, alebo naň pozeráme s istými rozpakmi – takže sa nám ťažko začleňujú napríklad do tradície slovenského politického myslenia, akú by sme dnes chceli mať. Teda takú, aby dobre korešpondovala so súčasným stavom, ktorý môžeme zjednodušene charakterizovať ako „samostatný moderný demokratický a republikánsky slovenský národ – súčasť západného spoločenstva (EÚ, NATO)“.

Táto úvaha nie je žiadnou abstrakciou. Úplne konkrétne sa s týmto problémom stretávame, keď sa máme rozhodnúť, čo napríklad uvádzať ako slovenský civilizačný vklad do svetovej kultúry a ako prezentovať Slovensko nad bežné kliše „folklor – hory – halušky a pekné dievčatá“.

Cyril a Metod

Prvým z týchto myšlienkových prúdov bolo takzvané slovanské písomníctvo vytvorené pre Nitru a Moravu v 9. storočí a na našom území aj rozvinuté. Určite to bola obrovská udalosť s kolosálnym dosahom pre južných a východných Slovanov. Z územia Slovenska však nasledovníkov Konštantína a Metoda vyhnali ešte Svätopluk a Wiching a ako bohoslužobný a literárny jazyk sa u nás na tisíc rokov udomácnila latinčina z Franskej ríše a Talianska.

Na Slovensku nebola takzvaná cyrilo-metodská misia nikdy úplne zabudnutá (neumožňoval to ani kontakt so Srbmi, s Chorvátmi, Rusínmi),

ale zostala v pamäti ako historická epizóda z hmlistých počiatkov dejín. K oživeniu záujmu o ňu došlo až na prelome 18. a 19. storočia.

K tejto tradícii sa v súčasnosti oficiálne hlásime (dostala sa aj do ústavy), – nie však úplne jednotne. Oprávnené sa ozývajú hlasy, že cyrilo-metodská tradícia bola obnovená umelo a dostáva nás do bizarnej situácie – deklaruje svoju „príslušnosť k Západu“, ale súčasne akoby sme sa snažili zaradiť niekam k pravoslávnyim národom východnej Európy. My síce vieme, že v skutočnosti ten rozpor nie je postavený takto jednoznačne, no málo informovaný cudzinec nepochopí...

Extra Hungariam non est vita...

Druhým významným fenoménom, ku ktorého sformovaniu Slováci podstatným spôsobom prispeli, je koncepcia uhorského stavovského národa (Natio Hungarica). Zo všetkých politických ideológií novoveku sa na našom území udržala najdlhšie a ovplyvnila podobu a politickú kultúru minimálne troch národov: Slovákov, Maďarov a Chorvátov (Srbov, Rumunov a ďalších len sčasti).

Rozhodne by sme ju nemali podceňovať ako nejakú feudálnu starinu – vyzdvihovala síce šľachtu, no súčasne hlásala istú mieru politických slobôd, miestnu samosprávu, voľby a zastúpenia na sneme, zmluvný princíp legitimizácie panovníckej moci a politickú jednotu bez ohľadu na skutočný etnický pôvod. Naši predkovia za tieto „uhorské slobody“ a „uhorskú ústavu“ v 17. až 19. storočí viackrát povstali a bojovali. Poliaci z podobných pomerov v slávnej Rzeczpospolitej spravili jednu z hlavných súčastí svojej národnej hrdosti a prezentácie v zahraničí.

Medzi spoluautorov tejto koncepcie v rôznych obdobiach a s rôznym cieľom patrí aj viacero „Uhrov slovenského jazyka“ – ako by asi znelo ich najpresnejšie označenie: Martin Rakovský (1535 – 1579), Peter Révai (1568 – 1622), Ján Jesenský (1566 – 1621), Ján Baltazár Magin (1681 – 1735) a iní. S demokratickejšou a širšou koncepciou uhorského politického národa, ktorý sa skladá z viacerých rovnoprávných etnických národov s primeranou autonómiou, vlastne pracoval aj Ľudovít Štúr. Táto idea podstatne prispela k tomu, že Slováci sa v 19. storočí sformovali ako moderný národ

oddelený od Čechov a Moravanov – veď aj doboví slovenskí národovci boli často hrdými uhorskými zemanmi.

Z nášho pohľadu sa stala neudržateľnou, keď sa koncom 19. storočia absolútna väčšina slovenskej šľachty definitívne pomad'arčila, nové Česko-Slovensko do veľkej miery odmietlo v roku 1918 kontinuitu s Uhorskom a po roku 1948 komunisti presadzovali koncepciu „ubiedeného proletárskeho národa“, ktorý v sebe neobsahuje šľachtu a vyššie vrstvy. To viedlo k zvláštnym paradoxom, že mnohí amatérski znalci dejín Liptova a Turca dnes vedia oduševnene rozprávať o pltnických a ovčiarskych tradíciách dedinského ľudu, ale sú zarazení, keď sa im položí kontrolná otázka, ktoré šľachtické rodiny boli dedičnými liptovskými a turčianskymi županmi a vďaka tomu dvesto rokov ovplyvňovali život obyvateľov týchto írečitých krajov – vrátane podpory slovenského školstva a kultúry (Ilešháziovci a Révaiovci).

To, že ded mohol podporovať slovenské národné požiadavky a vnuk sa jednoznačne prihlásil k modernému maďarskému národu, nie je žiadny paradox. Ako šľachtici sa vždy hlásili za Uhrov a k celej uhorskej vlasti, a pokiaľ sa k tomu – v duchu nového romantického etnického nacionalizmu – požadovalo, aby si osvojili jeden jazyk (maďarčinu) ako súčasť deklarovanej modernizácie, urobili tak. Až spätne chápeme, že pokus vytvoriť jednotné etnicky homogénne a centralizované Uhorsko podľa francúzskeho modelu bol od počiatku odsúdený na neúspech. Realistickejšie bolo dúfať v jeho udržanie na základe federalizmu rešpektujúceho zloženie „uhorského politického národa“ z viacerých rovnoprávných etnických celkov (belgický, švajčiarsky, kanadský model) – ale ani vtedy by nebolo prežitie Uhorska zaručené (a ani multietnickej habsburskej monarchie).

S ideológiou uhorského stavovského národa sme sa však rozlúčili ráznym oddelením sa od maďarizujúceho sa Uhorska. A napriek tomu, že už sa vieme stotožniť so stredovekými dejinami slovenských stolíc a miest, stále chýba stotožnenie sa širšej verejnosti so širšími uhorskými politickými dejinami. Preto sú uhorské politické koncepcie moderným Slovákom zväčša nezrozumiteľné a taktiež sa problematicky vysvetľujú v zahraničí, kde medzi pojмами Maďarsko a Uhorsko vnímajú rozdiel len odborníci.

Panslávi a veľké dubisko na východe

Tretou významnou ideológiou európskeho významu, ktorú významne spoluformovali Slováci, je slovanská vzájomnosť alebo panslavizmus. Na Slovensku sa mnohí mylne domnievajú, že vznikla v Rusku ako plán na ovládnutie a pripojenie menších slovanských národov. Nie je to tak.

Idea slovanskej vzájomnosti vznikla v prostredí balkánskych a stredo-európskych Slovanov, predovšetkým Chorvátov a Slovákov, následne prenikla koncom 18. storočia do Ruska, kde sa po roku 1830 tvorivo prepojila s ruskou predstavou svetovládneho samodržavného pravoslávneho impéria, nástupníka Byzantskej a Rímskej ríše, ktoré zjednotí všetkých Slovanov a bude v opozícii voči dekadentnému liberálnemu Západu.

Prvé panslavistické myšlienky sa objavili v Chorvátsku a Dalmácii v 16. až 18. storočí. O ich rozvinutie sa však v 19. storočí rozhodujúcou mierou zaslúžili slovenskí intelektuáli: Adam František Kollár (1718 – 1783), Ján Herkel (1786 – 1853), Ján Kollár (1793 – 1852), Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) a Ľudovít Štúr (1815 – 1856), a tiež českí vzdelanci ako napríklad František Ladislav Čelakovský (1799 – 1852).

Oni ich dostali aj na širšie medzinárodné fórum: v roku 1848 sa uskutočnil v Prahe Slovanský zjazd a k pokusu o jeho zopakovanie došlo v roku 1867 v Moskve. Panslavistické koncepcie sa v 19. a 20. storočí v nejakej forme vyskytli vo všetkých slovanských národoch vrátane Poliakov – ktorí sa k tomu neradi spätne hlásia, ale celoslovanské motívy možno nájsť v diele Augusta Cieszkowského (1814 – 1894), Adama Mickiewicza (1798 – 1855) a pod.

V Rusku sa idea zjednotenia Slovanov pod ruskou dominanciou stala pevnou súčasťou politického myslenia prakticky až dodnes. Aj v takzvanom sovietskom bloku v rokoch 1945 – 1989 môžeme vidieť svojrázne naplnenie sna o veľkom slovanskom zjednotení a práve slovanskou ideou bola v Česko-Slovensku po roku 1945 vysvetľovaná väzba na ZSSR. Tá dnes prežíva v nejakej relevantnej podobe okrem Ruska aj v Srbsku a na Slovensku.

Idea slovanskej vzájomnosti určite prispela k sformovaniu moderného slovenského národa, vymedzila jasné etnické oddelenie od Maďarov a bola istým morálnym povzbudením v čase maďarizácie, pretože proklamovala príslušnosť k veľkému a významnému celku.

V súčasnosti však ide o ďalšiu ideovú koncepciu, na ktorú hľadáme s rozpakmi – a to aj napriek tomu, že slovenský vklad pri jej vzniku bol kľúčový. No dnes do veľkej miery slúži na obhajobu ruského imperializmu, izolacionizmu, autoritárstva a konzervativizmu. My však svoju súčasnú zahraničnopolitickú orientáciu (EÚ, NATO) budujeme na základe príslušnosti k širšej európskej kultúre, ekonomickej výhodnosti, bezpečnosti a na spoločných politických hodnotách (liberálna demokracia) – nie na jazykovej blízkosti či príbuzenskom pute.

Bratstvo medzi Čechmi a Slovákami

Štvrtou významnou ideológiou, ktorú vytvorili Slováci a ktorá výrazne presiahla slovenský rozmer, je čechoslovakizmus. Myšlienka česko-slovenskej vzájomnosti. Späť na ňu hľadáme ako na neprirodzenú koncepciu, ktorou v medzivojnovom období „pražská vláda“ obmedzovala emancipáciu Slovákov. Avšak jej pôvodný zmysel bol iný. Mala vyjadriť úzku jazykovú príbuznosť obyvateľov Čiech, Moravy, Sliezska a Horného Uhorska – až po projekt spoločného literárneho jazyka. K takémuto plánu prispievalo aj široké použitie rôznych foriem češtiny alebo jazyka češtinou silne ovplyvneného v slovenskom prostredí (podobná situácia ako na Slovensku bola však aj v Sliezske a Lužici), ako aj uhorské pomery, ktoré boli v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia v niektorých aspektoch politicky, jazykovo a nábožensky tolerantnejšie, než bola situácia v Čechách a na Morave, poznačená germanizáciou, rekatolizáciou, viedenským centralizmom a potlačením miestnej samosprávy a nižšej šľachty.

Medzi Čechmi a Slovákami v tom období boli menšie socio-ekonomické a kultúrne rozdiely a v takomto projektovanom spojení preto Slováci mohli vystupovať ako výrazne rovnoprávnejší partner než v rokoch 1918 – 1960. Počiatky českého (alebo česko-slovenského) obrodenia boli spojené s viacerými osobnosťami, ktoré pochádzali zo Slovenska, na Slovensku získali vzdelanie alebo mali k Slovensku blízky vzťah (Pavol Jozef Šafárik, František Palacký, Božena Němcová).

Od roku 1803 existovala v Bratislave na evanjelickom lýceu katedra „reči československej“. Tu bola v roku 1829 založená Karolom Štúrom, Samom

Chalupkom, Danielom Lichardom a Samuelom Godrom aj Spoločnosť reči a literatury československej. Samotný pojem „Československo“ prvýkrát zrejme použil v roku 1839 Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888). Ten bol prebratý neskôr aj do češtiny.

Prvý medzinárodne významný slovenský intelektuál rodiaceho sa národného obrodenia – Ján Kollár (1793 – 1852) – celoživotne presadzoval češtinu ako spoločný literárny jazyk pre Čechov, Moravanov i Slovákov (podobne aj Juraj Palkovič a Bohuslav Tablic). Pre veľkú časť slovenských, najmä protestantských vzdelancov bola aj politická a kultúrna spolupráca s českými partnermi (bez ohľadu na postoj v jazykovej otázke) takmer samozrejmosťou až do šesťdesiatych rokov 19. storočia, keď došlo k politickému vyčleneniu Uhorska a súčasne k výraznému poklesu českého záujmu o Slovensko. K jeho oživeniu došlo na konci 19. storočia (Karel Kálal, 1860 – 1930) a v súvislosti s modernizačným hnutím slovenských hlasistov, ktoré videlo v českom rozvoji v rokoch 1860 – 1900 svoj prirodzený vzor.

Pokus o vytvorenie spoločného jazyka však zlyhal na troch prekážkach. Prvou bolo odmietnutie českej strany prispôbiť češtinu slovenčine a až tento nový jazyk používať ako spoločný, druhou uhorská politická identita vtedajších slovenských elít a do tretice prevládnutie herderovskej koncepcie jednoty národa a jazyka u samotného Ľudovíta Štúra a jeho súputníkov.

Česko-Slovensko založené na myšlienke osudového česko-slovenského spojenia bolo výsledkom aktivít predovšetkým T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a Vavra Šrobára, teda fakticky Slovákov (aj Masaryk sa považoval za príslušníka slovenskej vetvy československého národa – hlavne, keď sa mu to hodilo do aktuálnej politickej koncepcie). České národné hnutie v danom období potrebovalo Slovensko výrazne menej než naopak, takže projekt spoločného štátu pre Čechov a Slovákov nebol žiadnou samozrejmosťou. To, že si ju Česi osvojili, je z dobového pohľadu slovenská zásluha aj veľký zisk.

Podľa Masaryka, Edvarda Beneša a Štefánika československá myšlienka mala presiahnuť úzky nacionálny rozmer, prekonať český a slovenský provincializmus a získať vyšší, nadnárodný obsah ako príklad moderného

demokratického stredostavovského štátu s vysokou mierou sociálnej súdržnosti, vzdelania a dynamiky.

Lenže podobne ako v prípade ostatných väčších koncepcií, na ktorých sme sa podieľali – myšlienky slovanskej vzájomnosti aj uhorského politického národa –, aj čechoslovakizmus sme odvrhli a nakoniec sa rozhodli pre menší, ale vlastný národný štát. (Pričom viacero neformálnych prepojení s Českou republikou pretrvalo.)

Socializmus s ľudskou tvárou

Piata koncepcia je ešte v čerstvej pamäti. Je to dubčekovský pokus o demokratizáciu socializmu. Pokus o transformáciu stalinistického sovietskeho modelu na liberálnejší a humanistickejší variant, a to pri zachovaní prevažujúceho socialistického vlastníctva, nekapitalistických vzťahov a zrejme aj politickej kontroly komunistickou stranou (ale v umiernennej podobe).

Alexander Dubček sa ako symbol tohto pokusu, ktorý nebol čisto slovenský, ale celočesko-slovenský, stal svetovo asi najznámejším slovenským politikom. Určite v radoch ľavicovej inteligencie a u prívržencov takzvanej tretej cesty. Otvorene sa môžeme domnievať, že tento pokus z roku 1968 mal vplyv aj na neskoršiu Gorbačovovu prestrojku. U nás však upadol do polozabudnutia ako vlastne neúspešný pokus reformovať komunistický režim. Predovšetkým pravicoví intelektuáli nad ním ohrňajú nosom. Nie sú úplne v neprávom, no ak už nič iné, tak vo svojej kritickosti nezohľadňujú reálne pomery a nálady, ktoré existovali v Česko-Slovensku v šesťdesiatych rokoch.

Sľúbili sme si lásku

Šiestou politickou ideou, ku vzniku ktorej Slováci prispeli a dosiahla určitú slávu a svetové rozšírenie, je koncepcia takzvanej nežnej revolúcie. Ako model zmeny autoritárskeho režimu bez násilia, cestou masového protestu, do ktorého sú zapojené všetky vrstvy spoločnosti – vrátane predstaviteľov bývalého režimu, ktorí práve pod príslubom participácie na novom usporiadaní sú ochotní zrieknuť sa mocenského monopolu. Nie je dôvod nárokovať si výlučnosť na tento model, istým jeho predobrazom bol v tom roku

aj vývoj v NDR a čiastočne aj Poľsku a Maďarsku. Česko-slovenský príklad sa však stal najviac medializovaným a svetovo známym.

Azda by nemali byť zabudnuté mená osôb, ktoré aktívne prispeli k jeho uskutočneniu na Slovensku: Ján Budaj, Milan Kňažko, Ján Langoš, Boris Zala, Fedor Gál, Ivan Hoffman, Milan Šimečka, Miroslav Kusý a iní, vrátane ich vtedajších partnerov na strane KSS (Rudolf Schuster, Milan Čič, Pavol Kanis, Peter Weiss, Marián Čalfa). Ak teraz zrazu niekto povie, že ktokoľvek z tohto zoznamu si nezaslúži, aby bol pripomenutý, tak vlastne sám podľahol známemu slovenskému nešváru: Nezapíňať vlastné dejiny a historickú tradíciu osobnosťami, ale naopak, kádrovať ich a „vymazávať“ – až nakoniec zostane prázdno.

Česko-slovenská nežná či zamatová revolúcia bola totiž vzorom pre podobné pokusy na Ukrajine, v Bielorusku, Moldavsku, strednej Ázii, Barme, Srbsku, na Kube a pod. Taktiež pre prezidentom Putinom také démonizované „farebné revolúcie“. So striedavým úspechom, pravda.

Avšak i k tejto udalosti si Slováci vytvorili rezervovaný postoj! Časť baneje za „istotami“ komunistického režimu, pre mnohých novembrovú eufóriu vystriedal šok z poklesu životnej úrovne v deväťdesiatych rokoch, protagonisti revolúcie sa dostali do vzájomných sporov a zápas medzi totalitnou mocou a občianskou spoločnosťou (čo bola dobová interpretácia) bol prekrytý novými politickými bojmi. Na to, že by naše udalosti z roku 1989 mohli byť pre niekoho vo svete stále inšpirujúce, sme pozabudli.

Čo s tým?

Krátka inventúra významnejších ideových koncepcií, ktoré mali a majú svoje korene aj na Slovensku a ktoré mali širší medzinárodný dosah, dokazuje, že ich nebolo až tak málo a rozhodne nemožno vraviť o nejakej nízkej intelektuálnej kreativite a dynamike našich predkov. Problém je v tom, že väčšinu týchto koncepcií sme sami prekonali, odvrhli, ba dokonca popreli a dnes pre nás nie je jednoduché sa k nim v nejakej podobe vrátiť a budovať na nich náš obraz ako samostatného moderného národa.

Čo je jeden z najzaujímavejších paradoxov slovenskej intelektuálnej tradície. Veď teraz, keď stojíme pred úlohou prezentovať smerom do zahraničia

vývoj nášho politického myslenia a prípadne jeho príspevok k európskemu a svetovému, zrazu stojíme akoby pred vyprázdnenou chladničkou.

Preto by sme azda nemali byť príliš sebakritickí a klásť na seba nároky, ktoré si iné národy nekladú. Jednoducho, na seba a svojich predkov sme príliš prísni. A určite vhodným spôsobom by sme vedeli prezentovať aj fenomény a koncepcie, s ktorými už dnes nie sme stotožnení – ako príklad tradície bohatého slovenského intelektuálneho života.

O potrebe nového slovenského nacionalizmu

Aby sme sa udržali ako spoločenstvo, potrebujeme kolektívnu ideu. To je absolútne základný predpoklad.

Na prvý pohľad znie požiadavka na vytvorenie novej podoby slovenského národného cítenia absurdne. Kolektívnu identitu každého národa považujeme intuitívne za danú niekedy v minulosti a nepredpokladáme, že sa môže výrazne meniť. Nie je to však pravda.

V Európe poznáme viacero národov, ktoré dokázali redefinovať svoju kolektívnu identitu a predstavu o sebe samých. Dobrým príkladom je Nemecko, ktoré sa z militaristickej imperiálnej mocnosti transformovalo na demokratický mierový národ.

Taktiež Rakúsko, ktoré vlastne žiadnu poriadnu identitu nemalo a zmietalo sa medzi nostalgiou za starým mocnárstvom a príklonom k Nemecku, a predsa si ju dokázalo medzi rokmi 1955 a 1975 vytvoriť.

Staré a hrdé koloniálne impériá ako Španielsko, Portugalsko, Francúzsko, Holandsko, kde sa udalosti v africkom a americkom vnútrozemí stáročia pretriasali ako domáce záležitosti, sa zmenili na moderné postimperálne demokracie a súčasti európskej regionálnej integrácie (s občasnými záchvevmi veľmocenského sentimentu, pravda).

Poliaci taktiež zmenili predstavu o sebe ako vedúcom národe veľkého multietnického východoeurópskeho súšťaťia s vládnuou aristokratickou

vrstvou (ako to ešte hlásal Józef Piłsudski) a vybudovali stredne veľký a etnicky homogénny poľský národný štát.

Takže to ani v prípade Slovákov nie je nereálna úloha. Prirodzene, môžeme sa pýtať, prečo by sme vôbec mali podstupovať takýto proces.

Prečo potrebujeme moderný slovenský nacionalizmus

Odpoveď je pomerne jednoduchá: Aby sme sa udržali ako spoločenstvo, potrebujeme kolektívnu ideu, ktorú poskytuje práve moderný nacionalizmus s istou iracionálnou a emotívnou zložkou (rôzne „občianske“ koncepcie na to nestačia). O to viac, že v najbližšej dobe možno budeme čeliť niekoľkým výzvam, ktoré zvládneme len s mimoriadnym kolektívnym úsilím.

Predovšetkým potrebujeme prejsť ďalšou fázou modernizácie. Doterajšie modernizačné vlny v 20. – 21. storočí mali do veľkej miery charakter „prijímania modernizácie zvonku a pod vonkajším tlakom“. Prvá ČSR zaviedla slovenské školstvo, slovenčinu ako verejný komunikačný jazyk a z Horného Uhorska vytvorila Slovensko. Komunistický režim industrializoval a urbanizoval krajinu. Naša extrémna snaha „dostať sa do EÚ a NATO“ a „nezaostať za Čechmi či Maďarmi“ bola pomysleným bičom, ktorý Slovensko v rokoch 1990 – 2004 zásadným spôsobom transformoval. Podobný účinok mal aj prílev zahraničného kapitálu v rokoch 1999 – 2010, ktorý spravil zo Slovenska automobilovú veľmoc a odstránil problém masovej nezamestnanosti.

Lenže nová vlna modernizácie bude mať iný charakter a bude musieť vychádzať viac z našej vnútornej transformácie. A to je prechod slovenskej ekonomiky na nové technológie, produkcie s vyššou pridanou hodnotou a pod., ktorý bude generovaný rozvojom vedy a školstva.

Tento proces nebude jednoduchý, lebo vyžaduje zmenu postoja k intelektuálnej práci, nadpriemerným, výnimočným a kreatívnym ľuďom, k imigrantom a spolupráci na širokej medzinárodnej úrovni. Znamená to opustiť tradicionalizmus a izolacionizmus zdedený ešte zo staršej vývojovej fázy národa, keď slovenská spoločnosť bola vskutku prevažne agrárnou a vidieckou.

Ďalšou výzvou je ruská agresia voči Ukrajine, ktorá má tendenciu prerásť do rozsiahleho konfliktu vo východnej Európe a vlastne sa už stala zdrojom eskalujúcej konfrontácie medzi západnými demokratickými štátmi

a Ruskom. Dostáva nás do šialenej situácie s ťažkými dôsledkami pre našu vnútornú kohéziu a bezpečnosť. Sme členmi NATO a EÚ, chceme civilizačne patriť k západným demokraciám, no súčasne sa u nás prejavujú silné tendencie k vytváraniu akejsi väzby s Ruskom a k idealizovaniu si tejto krajiny.

Naša dlhodobá „proruská orientácia“ dosiahla také rozmery, že sa vlastne len veľmi ťažko hľadá nejaké dielo slovenskej literatúry, v ktorom by boli Rusi opísaní ako nepriatelia alebo negatívne postavy. Dve storočia sme sami v sebe pestovali syndróm podriadenosti voči Rusku. A tento syndróm sa nezriedka prezentuje takmer ako jeden zo základných definičných znakov slovenského národa.

V pokojných časoch by to bola taká zvláštna slovenská kuriozita, no v čase konfrontácie medzi západným spoločenstvom a Ruskom to okamžite spúšťa na Slovensku nebezpečný vnútorný rozpor s nepredvídateľnými, ba až katastrofickými dôsledkami.

Vysvetlenie zdanlivo absurdnej „slovenskej rusofílie“ má svoje historické korene. V čase formovania modernej slovenskej národnej identity bol tento proces silne poznačený predstavou o slovanskej vzájomnosti, pričom táto bolo orientovaná na očakávanie pomoci z Ruska ako dobovo najsilnejšej slovanskej krajiny. Otcovia-zakladatelia moderného slovenského národa: Kollár, Štúr, Hroboň, Vajanský boli hlavnými hlásateľmi tejto myšlienky, pričom reálne Rusko, akým skutočne bolo či je, ani nepoznali. Do Ruska projektovali svoje mystické predstavy a mesianistické rojčenia.

Do vienka rodiacej sa novodobej slovenskej identity tak vložili predstavu o silnom prepojení na Rusko. Niekedy sa nemožno zbaviť dojmu, že v ich predstavách sme mali húževnato bojovať za svoju svojstojnosť proti Maďarom či Čechom, aby sme ju nakoniec stratili vplynutím do nejakého ruského impéria. (Na druhej strane treba priznať, že takáto všeslovanská koncepcia mala v danej dobe aj svoje opodstatnenie – identifikácia s veľkým, hoc čiastočne mýtickým; byť celkom pod vedením mocného Ruska pomáhalo prekonať dobový hendikep Slovákov, ktorí sa nemohli oprieť o vlastný politický celok alebo slávnú minulosť.)

Prvotné riešenie tohto problému môže byť zdanlivo priamočiare: odvrhnúť slovenský nacionalizmus ako „záťaž z minulosti“ a budovať „občiansku

spoločnosť“. Lenže tak to nefunguje. Bez silnej národnej identity nedokážeme fungovať ako národ a politický celok ani sa účinne brániť, najmä nie v ťažkých časoch.

Ak ju nebudeme v našich občanoch budovať, ale mládeži budeme vštepovať len nejaké univerzálne liberálno-demokratické predstavy, nemôžeme sa čudovať, že takto vychovaná mládež sa pozrie napravo-naľavo a húfne sa rozhodne zo Slovenska odísť a pripojiť sa k bohatším a úspešnejším spoločnostiam, kde ich s radosťou prijmú (vo vyspelých štátoch majú všade demografický problém vyvolaný poklesom pôrodnosti).

My však prichádzame o tú najdynamickejšiu a najperspektívnejšiu zložku spoločnosti, ktorá by mala byť motorom modernizácie a pokroku. Jej motívacia zostať a zápasíť za lepšie progresívnejšie Slovensko však môže byť za daných pomerov len nemateriálna a daná práve silnou kolektívnou identitou, teda nacionalizmom. V duchu prísahy mladého Aténčana pri dosiahnutí dospelosti: „... prisahám, že zanechám moju otčinu väčšou a lepšou, než som ju zdedil.“ Lenže potláčaním vlastenectva a národného cítienia vychovávame mládež, ktorá nechce bojovať, ale radšej utečie – čo je dosť zvláštny jav.

Samozrejme, môžeme pestovať ten slovenský nacionalizmus, ktorý máme, ale to znamená nakoniec sa vždy dostať k Vajanskému a Kollárovi a ich väzbám na Rusko.

Pokus o redefiníciu slovenskej národnej identity

Východisko je jedno, a to priznať si, že naša súčasná kolektívna národná identita už nezodpovedá našim súčasným potrebám a zmenenej situácii. Nielen preto, že jej takmer integrálnou súčasťou je väzba na mocnosť, od ktorej pre nás nič pozitívne nevzide (ako ani nikdy nevzišlo, reálny pokrok sa vždy dosiahol prijímaním podnetov z vyspelejších západoeurópskych spoločností a spoluprácou so západnými demokraciami), ale tiež skutočnosť, že takáto forma kolektívnej slovenskej identity je vlastne antimodernizačná so sklonom ku konzervativizmu a k izolacionizmu. Riešením je preto redefinícia slovenskej národnej identity. V úvode opísané príklady ukazujú, že to nie je vôbec nemožné, takýmto procesom predsa prešli viaceré národy.